

СТРУННО-СМИЧКОВІ АМАТОРСЬКІ КОЛЕКТИВИ ХАРКОВА: РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ТА ТВОРЧІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Чистякова Наталя Вікторівна, аспірант Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, м. Харків, chinata.1972@gmail.com

Струнно-смичкові аматорські колективи Харкова: регіональна специфіка та творчі репрезентації.

Статтю присвячено розгляду особливостей функціонування аматорських струнно-смичкових колективів Харкова, як культурного центру Східної України. Для аналізу обрано, як найпоказовішу в плані регіоніки, діяльність ансамблю скрипалів «Експромт» і камерного оркестру «Крецендо». Ці колективи, створені, відповідно, 2002 та 2009 року на базі Палацу студентів НТУ «ХП» за ініціативою автора даної статті та підтримки керівництва університету, стали широко відомими і були удостоєні почесного звання «Народний аматорський колектив профспілок України». Розглянуті особливості виконавських складів цих колективів, які не обмежуються «ядром» струнно-смичкової групи, а й включають вокальні (сольні, ансамблеві, хорові) партії, інструменти інших сімейств, у ряді випадків навіть ефірофони – в аранжуваннях рок-композицій).

Виділені та систематизовані жанрово-стильові «блоки» репертуару обох колективів, що включає: а) «популярну класику» (оригінали та перекладення), б) твори сучасних українських авторів, в) оригінальні композиції, створені авторами-аматорами з числа учасників колективів, г) кавер-версії відомих рок-композицій. Цей аналіз було зроблено вперше, що визначає наукову пріоритетність дослідження проблеми, яка розглядається на методологічній базі регіоніки, в її специфікації щодо аматорського музикування в Україні. Стаття є першим досвідом узагальнення специфіки діяльності аматорських струнно-смичкових колективів Харкова на прикладі двох ансамблів, що в якості перспектив подальшого дослідження може бути поширене на створення розгорнутої картини сучасного музичного аматорства Слобожанщини.

Ключові слова: аматорське музикування, регіональний аспект музичного аматорства, струнно-смичковий аматорський ансамбль, провідні аматорські струнно-смичкові колективи Харкова.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Діяльність аматорських музичних колективів достатньо рідко стає об'єктом музикознавських досліджень. Це має відношення, зокрема, до інструментального аматорського музикування Харкова та функціонування його провідних творчих колективів – ансамблю скрипалів «Експромт» і камерного оркестру «Крещендо». Вивчення їхньої діяльності в аспекті регіоніки може бути складовою більш узагальнених досліджень, що охоплюють естетику і комунікацію подібних аматорських колективів України в цілому. Музична регіоніка – відносно нова галузь, яка існує на «стику» наук – музикознавства, соціології, культурології, естетики та ін. У рамках вітчизняної музичної регіоніки (роботи Л. Кияновської [1], О. Конової [2], О. Яцкова [7] та ін.) питання аматорського музикування досліджуються лише контекстно, оскільки їхній основний напрямок пов'язаний з академічним «пластом». Разом з тим, як в науковому, так і практичному аспектах, дослідження аматорського мистецтва в Україні мають важливе значення в плані окреслення культурно-історичної ситуації та виявленні основ національної музичної ментальності, що проявляються у творчості музикантів-аматорів різних регіонів нашої країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Музична культура Харкова, як «першої столиці» України та її східного культурного центру, з часів отримання незалежності нашої держави, досліджується досить інтенсивно і в різних аспектах (роботи М. Лінник [3], Прокоф'євої [5], О. Чепалова [6] та ін.). Основна проблематика цих та інших досліджень зосереджена в галузі академічної творчості: вивчаються його жанри, а також, персоналії видатних особистостей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Очевидно, в рамках дослідження музичного мистецтва Слобожанщини та її центру – Харкова – повинна бути приділена увага й аматорському музикуванню, що складає основу змісту даної статті та окреслює частину тих проблем харківської музичної регіоніки, які до сьогодні в теоретичному і, навіть, в інформативному плані вирішуються недостатньо.

Мета статті – виявити особливості функціонування сучасних струнно-смічкових аматорських колективів Харкова. У зв'язку з чим були поставлені та вирішені такі завдання: дати стислу характеристику загального стану аматорського музикування регіону та міста; проаналізувати діяльність двох струнно-смічкових колективів, які в цьому плані є найбільш показовими.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах кожного конкретного міста України аматорське музичне мистецтво детерміноване як засадничими особливостями національної культурної ментальності, так і історичною та художньою практикою регіону, яка сконцентрована в його центрах. В цьому сенсі Харків – «перша столиця» України – завжди був і є південно-східним центром нашої держави, таким собі перехрестям, що поєднало та синтезувало характерні особливості такого комплексного історико-етнічного явища як Слобожанщина.

В роботах, присвячених історії музичної культури Харкова, зазначено, що однією з особливостей цієї культури була її академічна направленість, що була виражена, зокрема, у сфері музичної освіти, де головною метою була «практична підготовка музикантів до подальшої професійної самореалізації» [5, с.16]. Якщо звернутися до заміток, статей та рецензій Р. Геніки – видатного харківського музиканта кінця XIX – початку XX століть, де в рубриці «Музыка в провинции» («Русская музыкальная газета») він публікував відомості про події музичного життя міста (див. про це в роботі М. Лінник [3]), то стає зрозумілим, що основний акцент було зроблено тоді на музичному просвітництві та впровадженні професійної музичної освіти, що було реалізовано у відкритті спочатку музичного училища, а згодом, у травні 1917 року – Харківської консерваторії (її засновник та перший ректор – І. Слатін). Одночасно з цим в музичному житті Харкова тих часів виділяється роль професійних творчих колективів, що стали основою філармонічного музикування в галузі симфонічної та камерної музики (симфонічні сезони, виступи квартету К. Горського, гастролі приїзжих музикантів, авторські вечори композиторів). До цього можна додати традиції харківської опери, яка до кінця XIX століття набула статусу постійної трупи (офіційно у 1974 р. [6]).

Що стосується музичного аматорства, то відомості про нього в той період досить нечисленні. Відомо лише про те, що «практика створення умов для аматорської творчості в позаучбовий час в харківських навчальних закладах сягає часів колегіуму (XVIII ст.)» [5, с. 141]. Така практика існує і сьогодні, при чому зберігаються і «місця дислокації» аматорських музичних колективів Харкова. Це, в першу чергу, навчальні заклади III і IV рівнів акредитації, серед яких виділяються ті, що мають спеціальні структури та приміщення (Палаці студентів), де аматорські колективи можуть існувати на постійній основі й оновлюватися лише за внутрішнім складом учасників.

Так, стійкі традиції аматорського музикування склалися в діяльності колективів Палацу студентів НТУ «ХП», якому у 2018 році виповнюється 55 років. Серед багатьох вокальних та інструментальних колективів – ансамбль скрипалів «Експромт» та камерний оркестр «Крещендо», засновником та художнім керівником яких є автор даної статті, належать до провідних. Створений за ініціативи керівництва у грудні 2002 року скрипковий ансамбль налічував всього трьох скрипалів з числа студентів-політехніків, але вже через три роки мав у своєму складі близько десяти учасників (зараз їх 15). Ансамбль скрипалів «Експромт» протягом свого існування неодноразово ставав переможцем різних за статусом фестивалів та конкурсів і за творчі досягнення отримав почесне звання «Народний аматорський колектив профспілок України» у 2009 році.

Репертуар колективу складають, в основному, твори для ансамблю скрипалів у супроводі фортепіано: 1) перекладення «популярної класики» (Й. Гендель «Пасакалія», Й. С. Бах–Ш. Гуно «Ave Maria» та інші); 2) твори українських авторів, зокрема харків'ян (оригінали та обробки), створені для того ж складу (М. Скорик «Українська мелодія» в обробці А. Микитки; «Болеро» М. Стецюна в обробці Л. Холоденка; п'єса «У старовинному стилі» Л. Шукайло); 3) адаптації саундтреків до відомих кінострічок, серед яких «Список Шиндлера» (музика Дж. Вільямса, інструментовка А. Могиліна) та ін.

Щодо виконавського складу, то типова форма «струнно-смичковий ансамбль – фортепіано» доповнюється й іншими інструментами (дерев'яні духові, перкусія), сольним вокалом, камерним хором. Вже згадувана композиція «Ave Maria» Й. С. Баха–Ш. Гуно може виконуватись у трьох варіантах – ансамбль скрипалів с фортепіано; той же склад з соло сопрано; той же склад плюс камерний хор. Для аналізу обрано останній варіант.

Починається композиція фортепіанним вступом, в якому текст оригіналу суттєво змінено, тобто починається вступ з домінантового предикту до основної тематичної тези. Зі вступом хору та скрипкового ансамблю починається взаємодія фактурних пластів, яких в даній аранжировці (автори – Н. Чистякова, Ф. Сокол) нараховується три: 1) гомофонно-поліфонічний пласт хору, де переважає хоральний виклад, доповнений фігураціями; 2) дублюючий пласт струнного ансамблю, який у процесі розвитку відхиляється від прямих дублювань та переходить на функцію підголосків; 3) збережений акомпануючий фігураційний пласт фортепіанного викладу, що цементує композицію

в цілому й стабілізує чистоту строю в хорових та інструментальних голосах. В цілому, наявність варіантів композиції можна вважати характерною особливістю аматорських ансамблів такого роду.

В якості зразка національного репертуару розглянемо композицію «Українська мелодія» – перекладення відомої теми М. Скорика для струнно-смичкового ансамблю, виконане видатним львівським музикантом – керівником камерного оркестру Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка А. Микиткою. В анотації до свого перекладення А. Микитка наводить слова доктора мистецтвознавства, професора Л. Кияновської, яка зазначає, що «"Українська мелодія" М. Скорика є своєрідним "інтонаційним знаком" кінця 80–90-х років, що на сьогодні звучить і по радіо, і в телебаченні, і як "візитна картка" багатьох офіційних імпрез» [цит. за: 4, с. 23]. Аранжування А. Микитки розраховане на три скрипкові партії у супроводі фортепіано. Наявність чотирьох достатньо самостійних пластів фактури забезпечує звучанню п'єси об'ємність, що відтворює оркестровість оригіналу М. Скорика. Основні виразні засоби, що направлені на динамізацію форми, тут зосереджені у фактурі та гучнісній динаміці.

Ще одним показовим зразком з репертуару ансамблю «Експромт» є «Болеро» – п'єса харківського композитора, заслуженого діяча мистецтв України М. Стецюна, виконана в стилістиці сучасної популярної камерно-інструментальної музики. В оригіналі твір написано для скрипки і фортепіано, а перекладення для струнного ансамблю виконано професором ХНУМ ім. І. П. Котляревського Л. Холоденком.

За формою «Болеро» – це складна тричастинна композиція, де крайні розділи мають суто танцювальний характер, а середній репрезентує кантиленність пісенного генезису, що традиційно виникає в рамках таких жанрів як болеро. В перекладенні повністю збережена композиційна структура оригіналу М. Стецюна, його тональний план, а також, фактура фортепіанної партії скрипкової п'єси композитора. Сольна партія скрипки оригіналу повністю збережена, але представлена в цьому аранжуванні у вигляді унісону групи перших скрипок. Текстові новації, що внесені аранжувальником, мають відношення до партії других скрипок, заснованої спочатку на дублюваннях (унісонних, а згодом – «стрічкових» –у терцію та сексту). Після цього (у другій темі першого розділу форми) в партії других скрипок введені підголоски, що фігураційно забарвлюють ведучу партію перших скрипок. Завершується дана лінія фактурних перетворень камерно-інструментальним діалогом, де спочатку у скрипок, а згодом у скрипок з форте-

піано, фактурний виклад будується на різнометричних пластах (контрастній поліфонії).

Слід відмітити ще одну рису музики «Болеро» М. Стецюна – Л. Холоденка – постійне прагнення до виявлення інструментальної кантіленності, яка притаманна не тільки «образу» скрипки взагалі, а й скрипки української. Це означає, що, моделюючи іспанський жанр, автори орієнтуються на звучання «українського солоспіву», який є наслідком живої мови і визначає загальну ментальність нашої національної музики. Це підкреслено й у виконанні цього твору ансамблем скрипалів «Експромт», в якому всі елементи інструментального співу виразно виділені, причому, навіть у тих моментах, коли це пов'язано з фігураційною технікою та штриховою палітрою.

Оркестр «Крещендо» в галузі виконавського складу представляє собою скрипковий ансамбль, доповнений іншими струнно-смичковими інструментами – віолончелями та контрабасом, а також, залежно від потреб репертуару, інструментами інших сімейств – духовими та ударними. Як і в ансамблі скрипалів, тут практикуються синтетичні форми у вигляді вокально-інструментальних композицій солістів-вокалістів і хору. Особливий різновид складу оркестру «Крещендо» утворюють «симфо-джазові» і «симфо-рокові» різновиди, де використовується ритм-секція.

Вибір для аналізу двох п'єс зумовлений, з одного боку, необхідністю показу функції композитора-аматора як безпосереднього учасника виконавського колективу (автор і аранжувальник композицій – піаніст-концертмейстер Олег Неклюдов, за фахом – перекладач). З іншого боку, обидва зразки демонструють потенційні можливості аматорського колективу в освоєнні жанру програмної музики (п'єса О. Неклюдова), а також репрезентації стилістики рок-музики (його ж аранжування однієї з композицій групи *Led Zeppelin*).

Перша з цих композицій визначена автором як «елегія» і має підзаголовок «*Das Ferne Leuchtfeuer*» («Вогні далекого маяка»). За жанром цей твір є концертною п'єсою для фортепіано з камерним оркестром. В галузі структури виділені три розділи: 1) експозиційний (елегічна тема в *e-moll* на 12/8, що проходить у помірному темпі та побудована на типових вальсових інтонаціях) в простій тричастинній формі з розвиваючою серединою та динамізованою репризою; 2) середній (у вигляді переклички інструментів оркестру і фортепіано) поданий у вільній формі (авторська ремарка *molto rallentando*, змінні розміри – 4/4, потім – 2/4); 3) репризний (повторення експозиційного

розділу з деякими динамічними та фактурними змінами, а також з приєднанням коди на матеріалі вальсової теми).

В галузі фактури дана п'єса поєднує у собі риси камерного ансамблю і концерту, що виражено через: а) гомофонно-поліфонічну функцію струнних інструментів, що не виходять, як правило, на рівень виконання соло (виключення – «діалог» скрипки та віолончелі в епізоді *Meno mosso* середнього розділу форми, а також колективне соло струнної групи в репрізі та коді), б) віртуозність фортепіанної партії, яка містить у собі різновиди орнаментально-фігураційного викладу, в) прагнення автора твору урізноманітнити форми фактурного викладу по горизонталі через зміни різних типів фактури – власне гомофонної, поліфонізовано-гомофонної, туттійної, прозорої сольної-дуетної, г) використання різноманітної артикуляційно-штрихової техніки і колористики у струнно-смічкових інструментів. В цілому даний твір цілком відповідає стилістиці сучасних масово-популярних інструментальних жанрів.

Інший зразок репертуару оркестру «Крещендо» – кавер-версія композиції «*Kashmir*» з альбому «*Physical Graffiti*» 1975 р. групи *Led Zeppelin*. Виконавський склад аранжування, запропонованого О. Неклюдовим, представлений струнним оркестром з роялем, синтезатором, повною ритм-секцією джазового комбі-складу, а також сольним вокалом (чоловічим та жіночим). За стилістикою ця композиція є синтезом хард-року з програмним джаз-роком. Це відображено у побудові розділів загальної композиційної форми, де «риффи» перемежуються з імпровізаційними епізодами. Всього тут є сім структурних розділів: обрамлення – вступ і кода, три «риффи» та дві імпровізаційні «вставки», одна з яких – вокальна (діалог-дуєт чоловічого та жіночого голосів), а друга – інструментальна (соло синтезатора на тлі *tutti* оркестру). «Скріплюючими» моментами всієї композиційної форми, як в оригіналі Дж. Пейджа, так і в аранжуванні О. Неклюдова, є остінатна синкопована ритмо-формула, яка постійно звучить в інструментальних партіях, а також її фактурна «противага» у вигляді низхідної акордової «стрічки». В тих секціях форми, де з'являється вокальний голос, фактура інструментальних партій стає більш прозорою, що супроводжується *diminuendo*. В цілому дана композиція у виконанні оркестру «Крещендо» характеризує молодіжний напрямок у репертуарній політиці аматорських ансамблів України та цілком узгоджується з тенденціями, характерними для суспільного музичування в умовах нових міжпластових синтезів.

Висновки У межах даної статті були окреслені лише основні моменти, що характеризують діяльність струнно-смичкових аматорських колективів Харкова – ансамблю скрипалів «Експромт» і камерного оркестру «Крещендо». Основний акцент було зроблено на характеристиці репертуару, що включає поряд з оригіналами та адаптаціями «популярної класики» твори сучасних українських авторів, а також цілий «блок» обробок і кавер-версій популярних рок-композицій. У статті запропоновані короткі аналітичні описи зразків репертуару зазначених колективів, за якими можна робити висновки про рівень їхньої виконавської майстерності. В якості **перспектив подальшого вивчення** заявленої в нашій статті проблематики, пропонується розгляд більш широкого спектру аматорського струнно-смичкового музикування як у Харкові, так і в інших регіонах України, що дозволить у результаті скласти цілісну картину сучасного стану цього виду музикування в національному масштабі.

Література

1. Кияновська Л. Еволюція галицької музичної культури XIX–XX ст. / Л. Кияновська – Тернопіль: Астон, 2000. – 339 с.
2. Кононова О. Музична культура Харкова кінця XVIII – початку XX століття / О. Кононова. – Х. Основа, 2004. – 176 с
3. Лінник М. С. Роль діяльності Р. В. Геніки в музичному житті Харкова кінця XIX – початку XX століть / М. Лінник. – Харків 2016. – 20 с.
4. Микитка А. В. Струнно-смичкові ансамблі / А. В. Микитка – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 104 с.
5. Прокоф'єва А. М. Сучасна музична культура Харкова: специфіка, структура, функціонування / А. М. Прокоф'єва. – Харків, 2013. – 22 с.
6. Чепалов А. Записки «Призрака оперы». – Харьков: Золотые страницы, 2012. – 255 с.
7. Яцков А. В. Специфика формирования музыкальной культуры Крыма на рубеже XIX–XX столетий в аспекте регионально-культурологической проблематики / А. В. Яцков // Культура народов Причерноморья. – 2010. – № 177. – С. 188–193.

References

1. Kyianovska, L. (2000). *Evolucija galyczkoj muzychnoi kultury XIX–XX st.* Ternopil: Aston.
2. Kononova, O. (2004). *Muzychna kultura Kharkova kincia XVIII – pochatku XX stolittia.* Kharkiv: Osnova.

3. Linnik, M. S. (2016). *Rol diialnosti R. V. Geniky v muzychnnomu zhytti Kharkova kincia XIX – pochatku XX stolittia*. Kharkiv.
4. Mykytka, A. V. (2006). *Strunno-smychkovi ansamblj*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky.
5. Prokofieva, A. M. (2013). *Suchasna muzychna kultura Kharkova: specyfika, struktura, funkcionuvannia*. Kharkiv.
6. Chepalov A. (2012). *Zapiski «prizraka opery»*. Kharkov: Zolotyie stranicy.
7. Yatskov, A. V. (2010). *Specyfika formirovaniia muzykalnoi kulture Kryma na rubezhe XIX–XX stoliettii v aspiekte regionalno-kulturologicheskoi problematiki*. *Kultura narodov Prichernomoria*, 177, 188–193.

Чистякова Наталья Викторовна, аспирант Харьковского национального университета искусств имени И. П. Котляревского, г. Харьков, chinata.1972@gmail.com

Струнно-смычковые аматорские коллективы Харькова: региональная специфика и творческие репрезентации.

Статья посвящена рассмотрению особенностей функционирования аматорских струнно-смычковых коллективов Харькова как культурного центра восточной Украины. Для анализа избрана, как наиболее показательная, в плане региональной деятельности ансамбль скрипачей «Экспромт» и камерного оркестра «Крецендо». Эти коллективы, созданные, соответственно, в 2002 и 2009 годах на базе Дворца студентов НТУ «ХПИ» по инициативе автора данной статьи и при поддержке руководства университета, получили широкую известность в Украине и были удостоены почетного звания «Народный аматорский коллектив профсоюзов Украины». Рассмотрены особенности исполнительских составов этих коллективов, которые не ограничиваются «ядром» струнно-смычковой группы и включают вокальные (сольные, ансамблевые, хоровые) партии, инструменты других семейств, в ряде случаев и эфирфоны (в аранжировках рок-композиций). Выделены и систематизированы «блоки» репертуара обоих коллективов, включающего: а) «популярную классику» (оригиналы и переложения), б) произведения современных украинских академических авторов, в) оригинальные композиции, созданные композиторами-аматорами из числа участников коллективов, г) кавер-версии известных рок-композиций. Данный анализ был предпринят впервые, что определяет научную приоритетность исследования проблемы, рассматриваемой на методологической базе региональной в ее спецификации относительно аматорского музицирования в Украине. Статья является первым опытом обобщения специфики деятельности струнно-смычковых аматорских коллективов Харькова

на примере двух ансамблей, что в качестве перспектив дальнейшего исследования может быть распространено на создание развернутой картины современного музыкального аматорства на Слобожанщине.

Ключевые слова: аматорское музицирование, региональный аспект музыкального аматорства, струнно-смычковый аматорский ансамбль, ведущие аматорские струнно-смычковые коллективы Харькова.

Chystiakova Natalia, graduate student of the Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts, Kharkiv, chinata.1972@gmail.com

String amateur ensembles in Kharkov: regional specificity and creative representations.

The article is devoted to the peculiarities of the functioning of amateur string groups of Kharkiv – the cultural center of eastern Ukraine. The activity of the violin ensemble "Impromptu" and chamber orchestra "Crescendo" was selected for analysis as the most indicative in terms of regions. These ensembles were created in 2002 and 2009 in the Palace of Students of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" by the author of this article and with support of university administration. "Crescendo" and "Impromptu" are famous in Ukraine and were awarded the honorary title "National Amateur Ensemble of Trade Unions of Ukraine ". The features of the performers of these ensembles are not limited to the "core" of the string group. They include vocal (solo, ensemble, choral), instruments of other families, and in some cases, etherophones (in arrangements of rock compositions). The "blocks" of the repertoire of both collectives are highlighted and systematized. They include: a) "popular classics" (originals and edits), b) works of contemporary Ukrainian composers, c) original compositions created by composers-amateurs from the groups, d) cover versions of famous rock compositions. This analysis was made for the first time. Novelty of the problem that is considered on methodological basis of region, determines the scientific priority of the study. The article is the first experience of generalization of the specifics of the activity of string amateur ensembles in Kharkiv on the example of two ensembles. The further research can be expanded to create a detailed picture of contemporary musical amateurism in Slobozhanshchyna.

Key words: amateur music making, regional aspect of musical amateurism, string amateur ensemble, leading amateur string ensembles in Kharkiv.

Стаття поступила до редакції 13.09.2017 р.
